

Друга російсько-українська війна. Холодноярська республіка. Створення маріонеткової Української Соціалістичної Радянської / Советської Республіки (УСРР / УССР). Політика «воєнного комунізму». Поразка більшовицької влади в Україні

Ситуація в Україні на грудень 1918 року

- Гетьманат Скоропадського був повалений, однак його збройні сформували кістяк армії УНР. Німецькі й австро-угорські війська поступово виходили з України.
- Влада Української Народної Республіки належала Директорії з авторитетними лідерами — головою Директорії Володимиром Винниченком та відповідальним за військовий напрям Симоном Петлюрою.
- Більшовицька Росія не полишала амбіцій встановити контроль над українськими територіями.
- Білогвардійці — прихильники російської монархії — контролювали Донщину та Північний Кавказ, також претендуючи на території України.
- Відроджена Польща прагнула здобути землі Речі Посполитої, у кордонах до першого її поділу у XVIII ст., що особливо загрожувало новоутвореній УНР та Західноукраїнській Народній Республіці.
- У цьому складному політичному процесі по всій території розгортаються місцеві повстанські рухи (наприклад, анархіст Нестор Махно).

Директорія

23-28 січня 1919 року — **проведення Трудового конгресу** (легітимізація режиму). Вищу владу було передано Директорії, а виконавчі функції мала здійснювати Рада народних міністрів. Влада на місцях мала перейти під контроль губернських і повітових трудових рад.

Основні проблеми, на яких мали зосередитися Директорія — це здійснення земельної реформи шляхом передачі землі селянам без викупу, ліквідація безробіття через відновлення промисловості та оборона незалежності республіки. Створити боєздатну армію зі збройних формувань, що виникали під час антигетьманського повстання, не вдалося.

Друга російсько-українська війна

20 грудня 1918 року командування радянських формувань без будь-якого оголошення війни починає воєнні дії.

Українським республіканським військам доводилося стримувати наступ радянських частин на Чернігівщині й Харківщині, наступ денікінців у районі Луганська, Синельникового, Бахмута; воювати на південному сході — біля Маріуполя, Нікополя та у напрямку на Херсона. На півночі радянські війська повели наступ і з території Білорусі по лінії Гомель — Каліновичи — Брест-Литовський.

Фактично із самого початку свого існування Директорія перебувала в стані війни з Радянською Росією. Але Росія війни не визнавала, вказуючи, що проти Директорії воюють суто місцеві повстанці.

У радіограмі на адресу РНК РСФРР 31 грудня 1918 р. Директорія запропонувала переговори про мир. Раднарком не визнавав Директорію представницьким органом українського народу, але на переговори погодився. Однак радянська Росія, ведучи переговори, ні на день не припиняла вторгнення в Україну. Зі свого боку, Директорія не погодилася на об'єднання з українським радянським урядом та іншими вимогами, що означали самоліквідацію УНР. Зважаючи на це, Директорія оголошує війну радянській Росії.

Спроба армії УНР зупинити червоні війська на Лівобережжі зазнала невдачі. Війська УНР 3 січня 1919 р. залишили Харків, і туди переїхали ЦК КП(б)У та Тимчасовий робітничо-селянський уряд України. Харків став столицею більшовицької України. Протягом трьох наступних тижнів зазнало поразки лівобережне угруповання військ Директорії: 12 січня втрачено Чернігів, 19 січня - Полтаву, 27 січня – Катеринослав. 2 лютого Директорія і уряд покинули Київ і перебралися на Поділля, до Вінниці. 5 лютого 1919 року радянські частини зайняли Київ. Після жорстоких боїв на Правобережній Україні і навіть кількох успішних військових операцій частина військ УНР 17 квітня 1919 року змушена була перейти на річку Дністер на територію Румунії, інші відійшли до річки Збруч, зосередившись на невеликій території. Наприкінці квітня 1919 року сюди прибули українські війська з Румунії (через територію Польщі).

Отаманщина

За кілька тижнів після ліквідації влади гетьмана від армії УНР, яка налічувала близько 100 тис. осіб, залишилося лише 25 тисяч. Селяни-повстанці, котрі з великим завзяттям боролися з гетьманськими військами, після їх розгрому стали розходитися по домівках, не маючи ніякого бажання захищати Українську Народну Республіку. Частина (отаман Зелений та полковник Никифора Григор'єв) перейшла на бік більшовиків, інші, очолювані місцевими отаманами, не визнавали ніякої центральної влади і захищали лише групові чи територіальні інтереси. Отаманщина підривала Директорію зсередини, знесилювала її у боротьбі з червоними військами.

Отаманщина, це, по-перше, засилля різноманітних збройних формувань в умовах відсутності реальної державної влади, а, по-друге, період в історії визвольних змагань.

Причини поразки Директорії УНР

- не спроможність створити життєздатний і стабільний політичний режим: державний апарат, армію, органи охорони громадського порядку, систему законодавчих і виконавчих органів як у центрі, так і на місцях;
- у результаті її перетворень ослабла соціальна опора Директорії (інтелігенція, значну частину якої зарахували до «поміщиків і капіталістів»; селянство, особливо біднота, яка звинувачувала Директорію в прокуркульській політиці; робітники, оскільки Директорія або її отамани придушували страйки, забороняли робітничі організації політичного характеру, розганяли профспілки);
- широкі маси українського населення, особливо селянство, не зовсім усвідомлювали загальнонаціональні інтереси, необхідність створення і зміцнення власної держави;
- відсутність єдності національно-демократичних сил;
- несприятливі зовнішньополітичні обставини.

УССР / УСРР

З 6 січня 1919 року держава, що створювалася на окупованих українських землях советським терором отримала назву **Українська Соціалістична Совецька чи Радянська Республіка (УССР / УСРР)**.

На місцевому рівні замість місцевих рад діяли призначені ними органи влади - військово-революційні комітети (ревкоми). У селах створювалися комітети бідноти (комбіди), що мали стати підтримкою режиму серед найбідніших верств. Це було зумовлено тим, що більшовицькі лідери не були впевнені у підтримці населення, тому спиралися на силу. І тільки після того, коли більшовики розправилися з противниками свого режиму, вони проводили підконтрольні їм вибори до рад.

Із **Конституції УСРР (1919 р.)** не можна було встановити, чи є республіка незалежною державою. Вона містила згадку про законодавчі, виконавчі і судові органи влади, мала положення про герб і прапор республіки. Росія в її тексті жодного разу не згадувалася. Проте, розбудовуючи свій апарат і сполучаючи його з об'єктами керування на території республіки, Раднарком УСРР наслідував управлінські схеми, вже напрацьовані в РНК РСФРР. Об'єднувалися різні сфери двох держав.

14 червня 1919 року ЦВК рад України схвалила декрет про утворення «воєнного політичного союзу» і запропонував урядовим установам негайно втілити його в життя. Так УСРР фактично ставала частиною Росії.

«Воєнний комунізм»

На території України було поширено політику так званого «воєнного комунізму». Цей термін був введений згодом. Сама радянська влада хотіла відразу впровадити комунізм у життя. Але коли почався лютий супротив,

вона вирішила виправдати непопулярні дії тим, що вони були тимчасові, викликані воєнним часом.

Політика впровадження комунізму передбачала:

- загальну трудову повинність;
- мілітаризацію праці;
- заборону приватної торгівлі;
- продовольчу розкладку;
- карткову систему постачання міського населення;
- націоналізацію всіх підприємств.

Антикомуністичний рух

Антикомуністичний повстанський рух, розпочавшись у березні 1919 року, набув найбільшого розмаху наприкінці весни та влітку. Якщо спочатку в ньому переважали стихійні процеси, то з часом рух ставав організованішим, окремі загони намагалися координувати свої дії.

Активним був селянський повстанський рух, як в **урочищі Холодний Яр** Київської губернії (нині Черкаська область). У 1919 році сформувався повстанський загін — полк гайдамаків Холодного Яру під командуванням Василя Чучупака, який діяв під прапором Української Народної Республіки. 4 червня 1919 інформбюро штабу загону видало першу з відомих відозв до населення, закликаючи до збройного опору в політиці воєнного комунізму. Одразу із встановленням режиму Денікіна в Україні 1919-1920 рр. холодноярські повстанці розпочали боротьбу проти білогвардійців. А наприкінці листопада 1919 року в Холодному Яру зосереджувалися не менше 5-6 тис. повстанців.

Поруч із селянськими повстаннями, зростає **невдоволення у військових**, які перейшли на бік радянської влади раніше. Та й власне сама Червона армія формувалася переважно із селян. Найбільшим за масштабами і наслідками став **виступ Шостої радянської дивізії отамана Григор'єва**, що розпочався 9 травня 1919 року. Підрозділи і частини григор'євців швидко захопили Миколаїв, Херсон, Катеринослав (нині м. Дніпро), Кременчук, Черкаси, Золотоношу, були на підході до Києва та Полтави

Червона армія втратила мотивацію до активної боротьби, перш за все почався її відступ на денікінському фронті, трохи згодом у наступ перейшла Армія УНР. Наприкінці серпня радянські урядові установи поспішно виїхали з Києва.

Причини поразок совєцької влади у 1919 році

- утвердження режиму шляхом терору;
- політична структура була насаджена окупаційними військами та повторювала “шаблон” Росії;
- “воєнний комунізм” ламав економічне життя країни;
- широкий народний повстанський рух проти советизації.
- українці не сприймали радянську владу.

Завдання

Перегляньте трейлер фільму «Чорний ворон» (2019) та дайте відповіді на запитання. <https://www.youtube.com/watch?v=f6LogImdzfw>

1. Який історичний період показано у фільмі?
2. Які воюючі сторони представлені у фільмі?
3. Чи може цей фільм вважати патріотичним?

Що додатково почитати й подивитися?

- Короткий документальний фільм про 1919 рік в українській історії від програми «Пишемо історію» https://www.youtube.com/watch?v=KE9a5e9s_Zo&t
- Про боротьбу козаків Холодноярської Республіки з більшовиками один з учасників подій Юрій Горліс-Горський написав книгу спогадів — документальний роман «Холодний Яр». Деякі з подій боротьби повстанців проти більшовицької влади на теренах Холодного Яру та в його околицях художньо описані у романі Василя Шкляра «Чорний ворон. Залишенець» (екранізовано як «Чорний ворон», 2019).